

دانشگاه الزهرا

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

بررسی عوامل موثر بر تفکر انتقادی دانش‌آموزان دبیرستانی

شهر مشهد در سال ۸۷-۸۸

استاد راهنما: دکتر افسانه کمالی

استاد مشاور: دکتر مرضیه موسوی

دانشجو: زهرا خاوری

مهر ۱۳۸۸

فهرست

فصل اول

چکیده

کلیات تحقیق

۲	۱-۱. مقدمه
۵	۲-۱. بیان مسئله
۸	۳-۱. اهمیت و ضرورت مسئله
۱۱	۴-۱. پرسش های پژوهش
۱۱	۵-۱. اهداف پژوهش

فصل دوم

ادبیات تحقیق

۱۲	۱-۲. مقدمه
۱۳	۲-۲. ابعاد تفکر انتقادی
۱۴	۱-۲-۲. تاریخچه تفکر انتقادی
۱۴	۲-۲-۲. تفکر
۱۶	۱-۲-۲-۲. انواع تفکر
۱۶	۲-۲-۲-۲. ابعاد تفکر
۱۸	۳-۲-۲. تفکر انتقادی
۲۰	۴-۲-۲. تعاریف متفکران از تفکر انتقادی
۲۰	۱-۴-۲-۲. امانوئل کانت
۲۱	۲-۴-۲-۲. اینس
۲۲	۳-۴-۲-۲. پیازه
۲۳	۴-۴-۲-۲. لیپمن
۲۴	۵-۴-۲-۲. پل
۲۹	۵-۲-۲. ویژگی های تفکر انتقادی
۳۲	۶-۲-۲. اجزای اصلی تفکر انتقادی
۳۴	۳-۲. نظریات جامعه‌شناختی مرتبط
۳۵	۱-۳-۲. هابرماس
۳۸	۲-۳-۲. پی بورديو
۴۰	۳-۳-۲. کریستوفر وینچ
۴۲	۴-۳-۲. متیو لیپمن
۴۳	۵-۳-۲. پائولو فریره
۴۵	۶-۳-۲. دیویی

۴۸	۷-۳-۲. رابرت اینس
۴۹	۸-۳-۲. ویلیام پری
۵۲	۹-۳-۲. کرو
۵۳	۱۰-۳-۲. اورمان
۵۶	۱۱-۳-۲. فیشر
۵۷	۱۲-۳-۲. مایرز
۶۱	۴-۲. تحقیقات پیشین
۶۱	۱-۴-۲. تحقیقات داخلی
۷۳	۲-۴-۲. تحقیقات خارجی
۸۰	۳-۴-۲. نتیجه‌گیری از مروری بر ادبیات تحقیق
۸۱	۵-۲. تحلیل نظری
	۶-۲. مدل تحلیلی
۸۵	۷-۲. فرضیات پژوهش

فصل سوم

روش تحقیق

۸۷	۱-۳. مقدمه
۸۷	۱-۱-۳. واحد تحلیل
۸۷	۲-۱-۳. ابزار گردآوری
۸۸	۳-۱-۳. شیوه اجرا
۸۹	۲-۳. تعاریف مفهومی و عملیاتی
۸۹	۱-۲-۳. متغیر وابسته
۸۹	۱-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی تفکر انتقادی
۹۱	۲-۲-۳. متغیرهای مستقل
۹۱	۱-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی گرایش‌های تحصیلی
۹۱	۲-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی انگیزه
۹۳	۳-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی انتظارات ذهنی
۹۵	۴-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی انسجام اجتماعی
۹۷	۴-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی تعهد
۹۸	۵-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی گفتگو
۱۰۰	۶-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی عقلانیت
۱۰۲	۷-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی معلم
۱۰۴	۸-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی امکانات
۱۰۵	۹-۲-۲-۳. تعریف اسمی و عملیاتی سرمایه فرهنگی

۱۰۷	۳-۲-۱۰. تعریف اسمی و عملیاتی طبقه اجتماعی
۱۰۸	۳-۲-۳. روش‌ها و تکنیک‌های آماری
۱۰۸	۳-۱-۴. جمعیت آماری
۱۰۹	۳-۱-۵. حجم نمونه
۱۱۰	۳-۱-۶. شیوه نمونه‌گیری
۱۱۱	۳-۱-۷. اعتبار و پایایی

فصل چهارم

یافته‌های تحقیق

۱۱۳	۴-۱. مقدمه
۱۱۴	۴-۲-۱. توزیع فراوانی پایه‌های تحصیلی در مقاطع دبیرستان
۱۱۵	۴-۲-۲. توزیع فراوانی جنسیت در مقاطع دبیرستان
۱۱۶	۴-۲-۳. توزیع فراوانی پایگاه اجتماعی
۱۱۷	۴-۲-۴. توزیع فراوانی رشته تحصیلی
۱۱۸	۴-۲-۵. توزیع فراوانی مدارس
۱۱۹	۴-۲-۶. توزیع فراوانی سنی پاسخگویان
۱۲۰	۴-۲-۷. توزیع فراوانی گرایش تحصیلی پاسخگویان
۱۲۳	۴-۲-۸. توزیع فراوانی انگیزه پاسخگویان
۱۲۸	۴-۲-۹. توزیع فراوانی انتظارات ذهنی پاسخگویان
۱۳۴	۴-۲-۱۰. توزیع فراوانی انسجام اجتماعی
۱۳۸	۴-۲-۱۱. توزیع فراوانی تعهد
۱۴۲	۴-۲-۱۲. توزیع فراوانی معلم
۱۴۸	۴-۲-۱۳. توزیع فراوانی عقلانیت
۱۵۳	۴-۲-۱۴. توزیع فراوانی گفتگو
۱۵۵	۴-۲-۱۵. توزیع فراوانی تفکر انتقادی
۱۶۰	۴-۲-۱۶. توزیع فراوانی سرمایه فرهنگی
۱۶۳	۴-۲-۱۷. توزیع فراوانی ساعات اوقات فراغت
۱۶۵	۴-۲-۱۷. توزیع فراوانی ساعات درس خواندن
۱۶۶	۴-۲-۱۸. توزیع فراوانی ساعات خوابیدن
۱۶۸	۴-۲-۱۹. توزیع فراوانی امکانات در مدارس
۱۷۴	۴-۲-۲۰. توزیع فراوانی شاخص امکانات در مدارس
۱۷۵	۴-۴. آزمون نرمال متغیر وابسته
۱۷۶	۴-۵. آزمون فرضیات
۱۸۹	۴-۶. تحلیل چند متغیره

۱۸۹	مدل ۱- در این مدل متغیرهای زمینه ای
۱۹۱	مدل ۲- در این مدل متغیرهای مستقل
۱۹۳	مدل ۳- در این مدل متغیرهای زمینه ای و مستقل
۱۹۵	۷-۴. تحلیل مسیر

فصل پنجم

۱۹۸	۱-۵. مقدمه
۱۹۸	۲-۵. مروری بر یافته های تحقیق
۱۹۸	۱-۲-۵. نتایج آمار توصیفی
۲۰۲	۲-۲-۵. نتایج آمار میزان تفکر انتقادی
۲۰۵	۳-۲-۵. نتایج آمار استنباطی
۲۰۵	۱-۳-۲-۵. آزمون فرضیات
۲۱۰	۲-۳-۲-۵. تحلیل چند متغیره
۲۱۱	۳-۳-۲-۵. تحلیل مسیر
۲۱۲	۴-۲-۵. بحث و نتیجه گیری
۲۱۸	۳-۵. پیشنهادات
۲۲۱	۴-۵. پیشنهاداتی برای پژوهش های آتی
۲۲۱	۵-۵. محدودیت های پژوهش

فهرست جداول

۱۶	جدول انواع تفکر ۱-۱
۳۵	جدول انواع تفکر ۱-۲
۳۶	جدول ابعاد تفکر ۲-۲
۲۳	جدول مقایسه تفکر عادی و تفکر انتقادی ۳-۲
۲۶	جدول تعاریف تفکر انتقادی ۴-۲
۲۷	جدول مولفه های سه گانه تفکر انتقادی ۲-۵ یا ۱-۵
۸۳	جدول نظری ۲-۶
۹۰	جدول عملیاتی تفکر انتقادی ۱-۳
۹۲	جدول عملیاتی انگیزه ۳-۲
۹۴	جدول عملیاتی انتظارات ذهنی ۳-۳
۱۰۳	جدول عملیاتی معلم ۳-۴
۱۱۰	جدول نمونه گیری ۳-۵
۱۱۱	جدول آفای کرونباخ ۳-۶
۱۱۴	جدول فراوانی پایه های تحصیلی ۴-۱
۱۱۵	جدول فراوانی جنسیت ۴-۲
۱۱۶	جدول فراوانی پایگاه اجتماعی ۴-۳
۱۱۷	جدول فراوانی رشته تحصیلی ۴-۴
۱۱۸	جدول فراوانی پاسخگویان در مدارس ۴-۵
۱۱۹	جدول میانگین سنی ۴-۶
۱۱۹	جدول فراوانی سنی ۴-۷
۱۲۰	جدول فراوانی گرایشات تحصیلی ۴-۸
۱۲۱	جدول میانگین گوپه های گرایشات تحصیلی ۴-۹
۱۲۱	جدول میانگین گرایش تحصیلی ۴-۱۰
۱۲۲	جدول فراوانی شاخص گرایش تحصیلی ۴-۱۱
۱۲۳	جدول فراوانی انگیزه ۴-۱۲
۱۲۴	جدول میانگین انگیزه ۴-۱۳
۱۲۴	جدول میانگین شاخص انگیزه ۴-۱۴
۱۲۵	جدول میانگین فراوانی انگیزه ابزاری ۴-۱۵
۱۲۶	جدول میانگین فراوانی انگیزه غیرابزاری ۴-۱۶
۱۲۸	جدول فراوانی گوپه های انتظارات ذهنی ۴-۱۷
۱۳۰	جدول میانگین گوپه های انتظارات ذهنی ۴-۱۸
۱۳۰	جدول میانگین شاخص انتظارات ذهنی ۴-۱۹
۱۳۱	جدول فراوانی شاخص انتظارات ذهنی ۴-۲۰
۱۳۲	جدول فراوانی شاخص انتظارات ذهنی از رشته ۴-۲۱

۱۳۴	جدول فراوانی شاخص انسجام اجتماعی ۲۲-۴
۱۳۶	جدول میانگین گویه های انسجام اجتماعی ۲۳-۴
۱۳۶	جدول میانگین شاخص انسجام اجتماعی ۲۴-۴
۱۳۷	جدول فراوانی شاخص انسجام اجتماعی ۲۵-۴
۱۳۸	جدول فراوانی گویه های تعهد ۲۶-۴
۱۳۹	جدول میانگین گویه های تعهد ۲۷-۴
۱۴۰	جدول میانگین شاخص تعهد ۲۸-۴
۱۴۰	جدول فراوانی شاخص تعهد ۲۹-۴
۱۴۲	جدول فراوانی گویه های معلم ۳۰-۴
۱۴۴	جدول میانگین گویه های معلم ۳۱-۴
۱۴۵	جدول میانگین شاخص معلم ۳۲-۴
۱۴۵	جدول فراوانی شیوه تدریس معلم ۳۳-۴
۱۴۶	جدول فراوانی ویژگیهای ظاهری معلم ۳۴-۴
۱۴۸	جدول فراوانی شاخص عقلانیت ۳۵-۴
۱۵۰	جدول میانگین گویه های عقلانیت ۳۵-۴
۱۵۱	جدول میانگین شاخص عقلانیت ۳۶-۴
۱۵۱	جدول فراوانی شاخص عقلانیت ۳۷-۴
۱۵۳	جدول توزیع فراوانی مکان گفتگو ۳۸-۴
۱۵۴	جدول فراوانی نحوه گفتگو ۳۹-۴
۱۵۵	جدول فراوانی تفکر انتقادی ۴۰-۴
۱۵۷	جدول میانگین گویه های تفکر انتقادی ۴۱-۴
۱۵۸	جدول میانگین شاخص تفکر انتقادی ۴۲-۴
۱۵۸	جدول فراوانی شاخص تفکر انتقادی ۴۳-۴
۱۶۰	جدول فراوانی سرمایه فرهنگی ۴۴-۴
۱۶۱	جدول میانگین گویه های سرمایه فرهنگی ۴۵-۴
۱۶۲	جدول میانگین شاخص سرمایه فرهنگی ۴۶-۴
۱۶۲	جدول سرمایه فرهنگی فراوانی ۴۷-۴
۱۶۳	جدول فراوانی ساعات اوقات فراغت ۴۸-۴
۱۶۵	جدول فراوانی ساعات درس خواندن ۴۹-۴
۱۶۵	جدول میانگین ساعات درس خواندن ۴۹-۴
۱۶۶	جدول فراوانی ساعات خوابیدن ۵۰-۴
۱۶۷	جدول میانگین ساعات خوابیدن ۵۱-۴
۱۶۸	جدول فراوانی کتابهای غیر درسی ۵۲-۴
۱۶۸	جدول فراوانی کتابهای غیر درسی ۵۳-۴
۱۶۸	جدول فراوانی نیمکت تک نفره ۵۴-۴
۱۶۹	جدول فراوانی نیمکت دو نفره ۵۵-۴
۱۶۹	جدول فراوانی نیمکت سه نفره ۵۶-۴
۱۶۹	جدول فراوانی تخته سیاه ۵۷-۴

۱۷۰	جدول فراوانی وایت برد ۴-۵۸
۱۷۰	جدول فراوانی ویدئوپرژکشن ۴-۵۹
۱۷۰	جدول فراوانی نیمکت کامپیوتر ۴-۶۰
۱۷۱	جدول فراوانی آزمایشگاه فیزیک ۴-۶۱
۱۷۱	جدول فراوانی آزمایشگاه زیست شناسی ۴-۶۲
۱۷۱	جدول فراوانی آزمایشگاه شیمی ۴-۶۳
۱۷۲	جدول فراوانی آزمایشگاه زبان ۴-۶۴
۱۷۲	جدول فراوانی آزمایشگاه کامپیوتر ۴-۶۵
۱۷۲	جدول فراوانی کارگاه فنی ۴-۶۶
۱۷۳	جدول فراوانی سالن ورزشی ۴-۶۷
۱۷۳	جدول فراوانی سالن اجتماعات ۴-۶۸
۱۷۴	جدول فراوانی امکانات ۴-۶۹
۱۷۴	جدول فراوانی امکانات ۴-۷۰
۱۷۶	جدول t-test فرضیه اول ۴-۷۱
۱۷۷	جدول همبستگی فرضیه دوم ۴-۷۲
۱۷۷	جدول همبستگی فرضیه سوم ۴-۷۳
۱۷۸	جدول فرضیه چهارم ۴-۷۴
۱۷۹	جدول همبستگی فرضیه پنجم ۴-۷۵
۱۸۰	جدول همبستگی فرضیه ششم ۴-۷۶
۱۸۱	جدول همبستگی فرضیه هفتم ۴-۷۷
۱۸۲	جدول همبستگی فرضیه هشتم ۴-۷۸
۱۸۳	جدول همبستگی فرضیه نهم ۴-۷۹
۱۸۴	جدول همبستگی فرضیه دهم ۴-۸۰
۱۸۵	جدول همبستگی فرضیه یازدهم ۴-۸۱
۱۸۶	جدول همبستگی فرضیه دوازدهم ۴-۸۲
۱۸۷	جدول همبستگی فرضیه سیزدهم ۴-۸۳
۱۸۸	جدول ضریب تعیین مدل اول ۴-۸۴
۱۸۹	جدول تحلیل رگرسیون مدل اول ۴-۸۵
۱۹۰	جدول ضریب تعیین مدل دوم ۴-۸۶
۱۹۱	جدول تحلیل رگرسیون مدل دوم ۴-۸۷
۱۹۲	جدول ضریب تعیین مدل سوم ۴-۸۸
۱۹۳	جدول تحلیل رگرسیون مدل سوم ۴-۸۹
۱۹۵	جدول تحلیل رگرسیون مدل سوم ۴-۹۰

فهرست نمودارها

۱۱۴	نمودار فراوانی پایه تحصیلی ۴-۱
۱۱۵	نمودار توزیع فراوانی جنسیت ۴-۲
۱۱۶	نمودار توزیع پایگاه اقتصادی ۴-۳
۱۱۷	نمودار فراوانی رشته تحصیلی ۴-۴
۱۱۸	نمودار توزیع پاسخگویان در مدارس ۴-۵
۱۲۰	نمودار فراوانی سنی ۴-۶
۱۲۲	نمودار گرایش تحصیلی ۴-۷
۱۲۶	نمودار فراوانی انگیزه ابزاری ۴-۸
۱۲۷	نمودار فراوانی انگیزه غیر ابزاری ۴-۹
۱۳۲	نمودار فراوانی شاخص انتظارات ذهنی ۴-۱۰
۱۳۳	نمودار فراوانی شاخص انتظارات ذهنی ۴-۱۱
۱۳۷	نمودار فراوانی انسجام اجتماعی ۴-۱۲
۱۴۱	نمودار فراوانی تعهد ۴-۱۳
۱۴۶	نمودار شیوه تدریس ۴-۱۴
۱۴۷	نمودار فراوانی ویژگیهای معلم ۴-۱۵
۱۵۲	نمودار فراوانی شاخص عقلانیت ۴-۱۶
۱۵۳	نمودار فراوانی مکان گفتگو ۴-۱۷
۱۵۴	نمودار فراوانی نحوه گفتگو ۴-۱۸
۱۵۹	نمودار فراوانی تفکر انتقادی ۴-۱۹
۱۶۳	نمودار فراوانی شاخص سرمایه فرهنگی ۴-۲۰
۱۶۴	نمودار فراوانی ساعات اوقات فراغت ۴-۲۱
۱۶۶	نمودار فراوانی ساعات درس خواندن ۴-۲۲
۱۶۷	نمودار فراوانی ساعات خوابیدن ۴-۲۳
۱۷۵	نمودار فراوانی امکانات در مدارس ۴-۲۴
۱۷۶	نمودار Pplot-۴P-۲۵
۱۹۶	مدل تحلیل مسیر ۴-۲۶

چکیده

این مقاله، درصدد است تا به بررسی عوامل موثر بر تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر مشهد بپردازد. در این پژوهش از دیدگاه‌های نظری نظریه پردازانی مانند هابرماس، بوردیو، لیپمن، ویلیام پری، مایرز، وینچ، دیویی، اینس و.... استفاده شده است. که در نهایت شاخص‌های زیر که بر تفکر انتقادی تاثیر گذار بودند گزینش و مورد بررسی قرار گرفته اند، که عبارتند از: گرایش‌ات تحصیلی، انتظارات ذهنی در دو بعد انتظارات از مدرسه و انتظارات از رشته تحصیلی، انسجام اجتماعی درون مدرسه، تعهد، معلم در دو بعد شیوه تدریس و ویژگیهای ظاهری معلم، عقلانیت، گفتگو در دو بعد مکان گفتگو و نحوه گفتگو امکانات مدرسه، سرمایه فرهنگی.

روش این تحقیق پیمایش و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد. حجم نمونه ۳۸۰ نفر از دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر مشهد به شیوه تصادفی طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. در این پژوهش، ۱۳ فرضیه مطرح شده است. که در این تحقیق انتظارات ذهنی، انسجام اجتماعی درون مدرسه، تعهد، معلم، عقلانیت، گفتگو، امکانات مدرسه، سرمایه فرهنگی، رابطه‌ای معناداری با تفکر انتقادی داشتند. و جنسیت، نوع مدرسه، پایگاه اجتماعی رابطه‌ای معناداری با تفکر انتقادی نداشتند. یافته‌های پژوهش بر حسب محاسبه توزیع فراوانی، ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون چند متغیره، تحلیل مسیر بوده است.

کلید واژه : تفکر انتقادی، انتظارات ذهنی، معلم، مباحثه، عقلانیت، انسجام اجتماعی، تعهد

فصل

اول

ک ل ا ی ا - - ا - ی ا
ت ح ق ا ی ق

یکی از چالش‌های نظام آموزش و پرورش در ایران این است که دانش‌آموزان اطلاعات خود را به صورت انفعالی دریافت می‌کنند و این در حالی است که امروزه دیگر معلم و مدرسه تنها منبع اطلاعاتی دانش‌آموز نیستند. راه‌های کسب اطلاعات موجود، به واسطه‌ی وجود فناوری‌های اطلاعاتی، افزایش بی‌سابقه‌ی یافته است. پدیده انفجار اطلاعات روز به روز تشدید می‌شود و خواهد شد. دانش‌آموزان به یک راهنما برای حرکت و عبور از میان اطلاعات و عدم‌پذیرش منفعلانه‌ی آن نیاز دارند. آنان باید بتوانند مهارت‌های تفکر انتقادی را در خود ایجاد کنند و به طور مؤثری در زندگی تحصیلی خود به کار ببندند. وجود منابع متعدد اطلاع‌رسانی، توسعه و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی، ضرورت پرداختن به آموزش تفکر انتقادی را مضاعف ساخته است. باید به دانش‌آموزان یاد داد که چگونه به طور انتقادی فکر کنند. در سطح کلان نیز تفکر انتقادی نقش مهمی برای توسعه سیاسی کشور ایفا می‌کند. برای زندگی در یک جامعه‌ی مردم‌سالار، دانش‌آموزان باید بتوانند انتقادی فکر کنند تا بتوانند تصمیمات صحیحی در زندگی شخصی و مدنی خود بگیرند. بنابراین اگر دانش‌آموزان نحوه‌ی تفکر انتقادی را بیاموزند، می‌توانند از آن به عنوان راهنمای برای بهبود زندگی خویش استفاده کنند اما به نظر می‌رسد، در حال حاضر دانش‌آموزان از نظر مهارت‌های فکری در وضعیت چندان مناسبی به سر نمی‌برند و اغلب در طرح سوالات مناسب راجع به یک موضوع و یافتن پاسخ مناسب برای آنها و ارائه یافته‌های خود به طرق صحیح، با مشکلاتی روبه‌رو هستند.

(شهبابی، ۱۳۸۳)

در این راستا معلم می‌تواند دانش‌آموزان را به سوی تفکر و تعمق درباره معنا و مفهوم موضوعات درسی سوق دهد و زمینه فهم اصول اصلی و اساسی درس را برای دانش‌آموزان فراهم کند و قدرت استنتاج و تعمیم و تجزیه و تحلیل آنها را در راه تدوین نظریه افزایش دهد. معلم می‌تواند در برخورد یک دانش‌آموز با موضوع جدید، نسبت به نیازهای او حساس باشد و او را تحریک نماید تا برای به کارگیری تفکر، حداکثر تلاش خود را به کار گیرد. (نصرآبادی، ۱۳۸۵)

یکی از مشکلات جوامع امروزی و به طور خاص جامعه ما، این است که افراد کمتر نقد و انتقاد را می‌پذیرند و تاب تحمل هیچ انتقادی را ندارند. تنها راه اصلاح و بهسازی این جو، آموزش تفکر انتقادی در مدارس و دانشگاه‌هاست. اگر تفکر انتقادی به فراگیران آموزش داده شود و در کلاس شرایط برای نقد و بررسی آرا و دیدگاه‌های آنان از سوی دیگران مهیا گردد، آنها به مرور به لحاظ روانی رشد می‌کنند و این رشد از چند جهت صورت می‌گیرد:

۱. فراگیران در حین نقد و بررسی آرای دیگران (با بهره‌گیری از تفکر انتقادی) به مرور می‌آموزند که اصول اخلاقی و جو فرهیختگی را رعایت نمایند.

۲. فراگیران در نقد آرای دیگران و خود، به مرور یاد می‌گیرند با سعه صدر بیشتری نظر دیگران را تحمل نمایند (نوذری).

به بیان آموزش انتقادی، کسی دارای شخصیت انتقادی است که برای جستجوی عدالت و رهایی توانا شده است به اعتقاد فریره چیزی به نام آموزش و پرورش خنثی وجود ندارد. آموزش و پرورش یا تسهیل‌کننده ادغام نسل‌ها در منطق نظام موجود است و هم‌نوایی‌ها را باعث می‌شود؛ یا آزادی است و از طریق آن زنان و مردان به طور انتقادی و خلاقانه با واقعیت سروکار پیدا می‌کنند و نحوه مشارکت در تحول دنیای خود را کشف می‌کنند (شهابی).

۱-۲. بیان مساله

این تحقیق تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر مشهد را مورد توجه خود قرار داده و به بررسی عواملی که باعث شکل‌گیری این تفکر در بین دانش‌آموزان می‌شود، می‌پردازد.

تفکر انتقادی پردازش و ارزشیابی اطلاعات است که فرد این اطلاعات را سازمان‌دهی، طبقه‌بندی، مقایسه و ارزشیابی نموده و در نهایت با تصمیمی که می‌گیرد از آن اطلاعات در کنش متقابل با دیگران استفاده می‌کند. برای رسیدن به چنین مقصودی می‌توان به پرورش مهارت‌های تفکر که از نظر برایتز استدلال کردن، تولید اندیشه، پژوهش و حل مسئله است همت گمارد (میلر ۱۶۰، ۱۳۷۹).

پرورش تفکر انتقادی یکی از اهداف آموزشی بسیار مهم است اما متأسفانه، توجه و تعهد به این هدف در کلاسهای درس و برنامه‌های آموزشی و پرورشی مدارس به فراموشی سپرده می‌شود، یا از فعالیت‌های مربوط، پشتیبانی لازم به عمل نمی‌آید. شاید فاصله بین آنچه مقدر می‌شود و آنچه اجرا می‌گردد ناشی از سردرگمی مربوط به چیستی تفکر انتقادی و نحوه پرورش آن باشد.

تفکر انتقادی را می‌توان به مثابه نگرش یا یک "مجموعه ذهنی" تلقی کرد که آمادگی‌های معینی را در بر می‌گیرد. چنین نگرش یا آمادگی‌هایی در برگیرنده اشتیاق به جستجوی شواهد برای ادعاها، در نظرآوری، دیدگاه‌های مخالف و تغییر موضع با توجه به دلایل و شواهد اقماعی است. تفکر انتقادی و مهارت‌های استدلال، به صورت خود انگیخته یا خود پرورش نمی‌یابد بلکه معلمان و کلیه کارکنان آموزش و پرورش مدرسه باید در ایجاد و هدایت تفکر انتقادی نقش مستقیمی ایفا کنند. آنان می‌توانند به صورت برنامه‌ریزی شده به پرسش‌گری، استنباط، مشاهده توجه به نقاط متعارض، در نظر گرفتن جایگزین‌ها، اعتباریابی ادعاها و..... در دانش‌آموزان دست یازند (سنه، ۱۳۸۴).

تفکر انتقادی نوعی از تفکر است که خودش را به بوته آزمایش و نقد می‌گذارد. در مراکز علمی و آموزشی معمولاً مربیان و محققان معیار اصلی خوب و بد است. آنان به دانش‌آموختگان خود می‌گویند که کارهای خود را خوب و درست انجام دهند و از کارهای غلط و بد خوداری کنند در این

حالت تفکری صورت نمی‌گیرد. آموزش سطحی و طوطی وار می‌شود و دانش‌آموزان از کلام معلم یادداشت بر می‌دارند و گفته او حجت است این گونه آموزش، دانش‌آموزان را به معلم وابسته می‌کند و مانع استقلال عقلانی آنان می‌گردد. در این حال دانش‌آموزان حتی در بزرگسالی به دیگران وابسته هستند و استانداردهای عقلانی لازم را برای سنجش تفکر ندارد. تفکر انتقادی راهی برای عبور از این وابستگی‌ها و رسیدن به استقلال فکری است (نوروزی، ۱۳۸۴).

بنابراین، جامعه‌ای که نیاز دارد بخش عظیمی از شهروندانش توانایی حل مشکلات را داشته باشند و خود را با شرایط متغیر اجتماعی به سرعت تطبیق دهند، در راه تشویق این کیفیت‌ها می‌توان از سال‌های نخست کودکی گام بردارد و سپس با استفاده از روش‌های منظم به بسط و پرورش این کیفیت‌ها در دوران تحصیل در مدارس اقدام کند. این کارها ساده نیست، اما اگر این استعدادها برای آینده جامعه‌ی بزرگ‌تر جنبه‌ی حیاتی داشته باشد، از طریق خانه یا مدرسه یا سایر نهادهای تربیتی، می‌توان آنها را به گونه‌ای پرورش داد که بخش اعظم جمعیت یک مملکت این استعدادها را کسب کنند (بلوم، ۱۳۶۳، ۲۳۲).

با وجود این سبک غالب در آموزش‌های کلاسی در اکثر مدارس ابتدایی، راهنمایی و متوسطه ما از نوع سنتی است؛ به این معنی که اطلاعات مستقیماً در اختیار دانش‌آموزان قرار داده می‌شود و آن‌ها با عدم تلاش برای رسیدن به اهداف مورد نظر، با هیچ‌گونه موقعیت چالش‌آوری روبه‌رو نمی‌شوند. بیشتر سؤال‌هایی که در حین تدریس برای شاگردان طرح می‌شود، برای حفظ تمرکز دانش‌آموزان به گفته‌های معلم است. در این بین، فرصت فکر کردن، جستجو کردن، ربط دادن، طبقه بندی-کردن و مهارت‌های حل مسأله کمتر برای دانش‌آموزان فراهم می‌شود. در حالی که یکی از اهدافی که به نظر می‌رسد آموزش و پرورش باید بدان بپردازند، پرورش توانایی تفکر دانش‌آموزان است (طرح کلیات نظام آموزش و پرورش، ۱۳۷۶).

پیدایش ویژگی‌های غیر اخلاقی، پیروی از دیگران، اتکا و وابستگی به دیگران، عادت به آنچه مرسوم است، عدم ابداع و نوآوری و همنوایی در دانش‌آموزان دختر در ایران همه این صفات ناشی از روش-

های آموزش است در مورد پسران نیز علاوه بر ایجاد ویژگی‌های غیر خلاق ذکر شده در مورد دختران به ایجاد دلسردی و سستی در فعالیت‌ها، کم‌رویی، تسلیم شدن به باورهای جمع را نیز می‌توان نام برد. سبک‌های آموزشی نمایشی، معلم محور و مستقیم بر اکثر مدارس ایران غلبه دارد و کمتر از سبک‌های حل مسئله، شاگرد محوری و غیر مستقیم استفاده می‌شود (شعبانی، ۱۳۷۸).

در نتیجه اکثر فارغ‌التحصیلان فاقد مهارت‌های تفکر سطح بالا یا همان تفکر انتقادی هستند چرا که بی‌ارادگی و احتیاط جای استنتاج و پرسیدن را می‌گیرد و فکر کردن جایش را به یادداشت برداشتن از افکار دیگران می‌دهد. حال با آنکه بسیاری از شاگردان سالها کارشان گرفتن جزوه بوده، و چنان از این عقیده که هنوز هم چیزهای فراوانی برای یادگرفتن وجود دارد اشباع شده‌اند که اعتماد به نفس خود را از دست داده‌اند و به سختی می‌پذیرند که خود چیزی برای عرضه دارند. در نتیجه شاهد آن هستیم که آمار تولیدات علمی در سطوح مختلف پایین است. از طرفی آمار افت تحصیلی، ترک تحصیل دانش‌آموزان از مدرسه، افزایش معتادین، افسردگی، ناهنجاری‌های رفتاری، فرار نوجوان‌ها از منزل در نتیجه تمام کارهای ما وابسته به تفکرات، خاطره‌ها، انگیزه‌ها و دلایل است و به ندرت آنها را در بوته ارزیابی قرار می‌دهند تا ببینند که آیا این‌ها درست و معنادار هستند، یا از لحاظ عقلی توجیه پذیر یا بدون مفهوم هستند. حتی بعضی اوقات در مسائل سرنوشت ساز مانند انتخابات بدون آنکه از اهداف و نیت افراد آگاهی پیدا کنند به آنان رای می‌دهند. حال آنکه مفهوم اساسی این تفکر ساده است و می‌توان آن را به عنوان هنر پذیرش مسئولیت تفکر از جانب هر کسی تعریف کرد. بالا رفتن احساس مسئولیت زندگی به صورت مرتب با سنجش تصمیمات و تفکرات رابطه دارد. و در مواردی که ضروری است می‌توان تفکرات را اصلاح کرد. هرچه تصمیمات و تفکرات مورد ارزیابی بیشتر قرار گیرد فرد در زندگی سنجیده‌تر عمل نمود و احساس مسئولیت بیش‌تری می‌کنند (نوروزی، ۱۳۸۴).

در نتیجه اگر شاهد آن هستیم که دانش‌آموزان آموزش چندانی برای مواجهه با مسائل گوناگون اطرافشان ندیده‌اند و اینکه چگونه فکر کنند و اطلاعات موجود را واکاوی کرده و سازمان‌دهی کنند و

در نهایت تصمیمی درست گرفته و به آن عمل کنند، و این نشان‌دهنده این است که دانش‌آموزان قدرت مواجهه با مسائل و چالش‌های محیطی را که در آینده با آنها روبرو می‌شوند به اندازه کافی بدست نیاورده‌اند. حال این سیستم آموزشی که بیشتر بر محفوظات تأکید داشته و بی‌ارتباطی بیشتر این محفوظات با مسائل زندگی دانش‌آموزان و عدم ایجاد پرسش و استفاده از این مطالب در مواجهه با مسائل گوناگون (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی، زیستی) آنها را نسبت به تحصیل و آموختن اینکه درباره آنچه یاد گرفته‌اند، باید فکر بکنند و آن رادر زندگی خود به کار ببندند، بی‌رغبت کرده است.

در نتیجه محدودیت مهارت تفکر و عدم رشد عقلانیت باعث می‌شود که حتی در مواقعی خطاها بیش‌تر و بیش‌تر شود، زیرا استفاده درست از اطلاعات را با سنگین کردن بار حافظه اشتباه می‌گیرند. در این حالت قدرت تجزیه و تحلیل ندارد و در پردازش اطلاعات دچار خطا می‌شوند.

۱-۳. اهمیت و ضرورت مسئله

امروزه جهان اطلاعات بی‌شماری را تولید می‌کند که از طریق اینترنت و ماهواره به سرعت می‌تواند در اختیار یک یک افراد در سرتاسر جهان قرار گیرد. حال در این حجمی اطلاعاتی، اندیشه، رفتار، یا روابط انسانی و سازمانی تغییراتی می‌یابد و همین‌طور وجود این اطلاعات به شکل گسترده و اطلاعات بیش از اندازه و یا اطلاعات نادرست مسائلی را می‌تواند بر انگیزد (از جمله باعث مصرف‌گرایی و یا ناهنجاری روابط میان فرزندان و والدین می‌شود) و اندیشه نقاد را تضعیف کند. وانگهی هر اطلاعی لزوماً سودمند نیست؛ پس مردم اگر یاد بگیرند که با اطلاعات سازگاری یابند و آنها را به درستی به کار گیرند، به حافظه سپردن دیگر ضرورتی ندارد. به حافظه سپاری حتی ممکن است اثر منفی در بهره‌وری بگذارد. آموزش می‌تواند از حفظ کردن به فراشد گزینش اطلاعات مناسب و تولید آن تبدیل گردد تا بتواند به مسائل و کاربردهای ویژه پاسخ دهد (وازی، ۳۹، ۱۳۷۰).

امروزه آموزش در اکثر کشورهای در حال توسعه با چالش‌های عمده‌ای روبرو شده و ضرورت تغییر در ساختار آموزشی آنها بیش از پیش آشکار شده است. چالش‌هایی چون نحوه‌ی آموزش دانشی که هر پنج تا هفت سال به دو برابر خود می‌رسد و به همین سرعت نیز مستهلک می‌شود، ضرورت آموزش مداوم و ایجاد جامعه‌ای در حال یادگیری، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در تعلیم و تربیت و ضرورت ایجاد مهارت‌های جدید در دانش‌آموزان برای زندگی در قرن بیست و یکم (مهارت‌هایی چون انعطاف‌پذیری، آمادگی برای کار گروهی، خلاقیت، کارآفرینی، سواد فنی و الکترونیکی و توانایی تجزیه و تحلیل نقادانه از این جمله‌اند) (جوادی، ۱۳۸۴، ۱۳۶).

از طرف دیگر، آموزش و پرورش موظف به تربیت و آماده‌سازی نسل آینده برای زندگی موثر و فعال در قرن بیست و یکم و نیز برقراری ارتباط متقابل با سایر نهادهای اجتماعی است. در حالی که به نظر نمی‌رسد که آموزش و پرورش در ایران، متناسب با تغییرات ایجاد شده در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، تحولات لازم را در ساختار و کارکردهای خود ایجاد نکرده و ناگزیر با چالش‌های عمده‌ای روبرو شده است (همان، ۱۳۱). در آن راستا نظر مایور^۱ معتقد است که حداقل قرارداد جدیدی باید بین جوامع جهان تنظیم شود تا بتوان با چالش‌های پیش آمده برخورد کرد. یک از این قراردادها قرارداد اخلاقی است، که در قرارداد اخلاقی مواردی به شرح زیر را می‌توان مطرح کرد:

آموزش مردم در راستای تفکر انتقادی و پرورش افراد مستقل و خودآموز، و ارتقای جایگاه ارزش‌ها در نظام آموزشی، رشد ارزش‌ها و نگرش‌ها در نسل جوان (مایور ۲۰۰۱ به نقل از جوادی، ۱۳۷).

با این اکثر تحقیقاتی که انجام شده به بررسی این نوع تفکر به عنوان یک مهارت و اندازه‌گیری آن در بین دانش‌آموزان در شاخه علوم تربیتی پرداخته است و از منظر جامعه‌شناختی به آن به عنوان یک مسئله اجتماعی توجه نگردیده است به علاوه اینکه چه عواملی می‌تواند باعث شکل‌گیری این نوع

۱. Mayor

تفکر می‌گردد مورد غفلت واقع شده است. عوامل بسیاری از قبیل خانواده، فضای فرهنگی جامعه، رسانه‌ها، معلمان، محیط مدرسه، علاوه بر امکانات آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی آموزشی، کتاب‌های درسی، نوع امتحانات در شکل‌گیری تفکر انتقادی مهم و مؤثر هستند.

در کل عوامل مؤثر در تفکر انتقادی را می‌توان به ۴ دسته تقسیم کرد:

۱- عوامل فردی: شامل هوش، توجه و دقت، انگیزه و هیجانات و آشفته‌گی‌های عاطفی و نارسایی‌های جسمی و ذهنی و.....

۲- عوامل خانوادگی: شامل روابط خانوادگی، طبقه اقتصادی و اجتماعی، میزان تحصیلات والدین.

۳- علل آموزشی: شامل شیوه تدریس معلم، برنامه درسی مدرسه، شرایط فیزیکی کلاس و ارزیابی‌های نادرست معلمان از عملکرد دانش‌آموزان، نوع برگزاری امتحانات، جمعیت کلاس‌ها و.....

۴- عوامل اجتماعی: نابرابری‌های طبقاتی، سرمایه فرهنگی و اقتصادی، کم اهمیت بودن دانش در مقابل پول، گروه همسالان، برابری فرصت‌های آموزشی و.....

با عنایت به اینکه در سال تحصیلی ۸۸-۸۹ حدود ۱۳ میلیون و ۵۰۰ هزار دانش‌آموز در حدود ۱۵۰ هزار مدرسه کشور تحصیل می‌کردند که از این تعداد قریب به ۱۰ میلیون و ۵۰۰ هزار دانش‌آموز تحت پوشش آموزش و پرورش عمومی قرار داشته‌اند، حال با این سطح پایین امکانات آموزش عمومی کلاس‌های پر جمعیت، عدم شکل‌گیری کنش متقابل مناسب بین معلم و دانش‌آموز در اکثر بخش‌های آموزشی و انتقال اطلاعات به روش‌های سنتی به دانش‌آموزان، ما نیازمند مطالعه دقیق‌تری در زمینه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش هستیم تا مسائل و مشکلاتی را که از این طریق نسل‌های آینده و کنونی با آن مواجه می‌شوند آسیب‌شناسی کنیم و اطلاعات بیشتری در این زمینه تولید نماییم. در این میان توجه به پژوهش‌های در زمینه شناخت و ارتقای سطح تفکر انتقادی دانش‌آموزان برای تأثیر بر سیاست‌گذاری‌های آموزشی، لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۴. پرسش های پژوهش:

سئوالات اصلی این پژوهش درباره عوامل موثر بر تفکر انتقادی دانش آموزان است که به این صورت عنوان می شوند:

۱- میزان تفکرانتقادی در بین دانش آموزان مقطع دبیرستان های شهر مشهد در سال ۷۸-۸۸ چقدر است؟

۲-عوامل موثر بر تفکرانتقادی در بین دانش آموزان مقطع دبیرستان های شهر مشهد در سال ۸۷-۸۸ کدامند؟

۱-۵. اهداف پژوهش:

اهداف پژوهش حاضر عبارتند از:

۱- توصیف و شناسایی میزان تفکر انتقادی در بین دانش آموزان

۱- بررسی عوامل اجتماعی موثر بر تفکر انتقادی

۲- بررسی عوامل اقتصادی موثر بر تفکر انتقادی

۳- بررسی عوامل فرهنگی موثر بر تفکر انتقادی

۴- بررسی عوامل و امکانات آموزشی موثر بر تفکر انتقادی

۵- بررسی عوامل نگرشی موثر بر تفکر انتقادی